

MŰHELYTANULMÁNY

Kengyel Ákos

Emberi erőforrások és versenyképesség.

Az egész életen át tartó tanulás az Európai Unió oktatáspolitikájában¹

BCE Világgazdasági Tanszék

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

¹ A műhelytanulmány a TÁMOP-4.2.1.B-09/1/KMR-2010-0005 azonosítójú projektje versenyképesség alprojektjének kutatási tevékenysége eredményeként készült el.

A gazdaság és társadalom fejlődésében, a versenyképesség javulásában és a társadalmi kohézió erősítésében is meghatározó jelentőséggel bír az emberi erőforrások minőségének: a munkaerő **felhalmozott tudásának és képességeinek fejlesztése**. A mai világgazdaságban valamennyi ország számára stratégiai fontosságú feladat az oktatási és képzési rendszerek fejlesztésének elősegítése, a technológia területén és a gazdaságban végbemenő változásokhoz történő alkalmazkodás előmozdítása. Az elavulttá váló régi ismeretanyag helyett a technológiai fejlődés támasztotta igényeknek megfelelő új szakmai ismeretekre van szükség.

Egy adott képesítés keretében elsajátított ismeretek a mai világban már nem elegendők ahhoz, hogy az ember egész élete során helyt tudjon állni a munkaerőpiacon. Ehhez a felismeréshez kapcsolódóan vált meghatározó oktatáspolitikai megközelítéssé az **egész életen át tartó tanulást elősegítő szemléletmód**. Az élethosszig tartó tanulásra és mobilitásra vonatkozó stratégiák alapvető fontosságúak a foglalkoztathatóság, az aktív állampolgárság, a személyes fejlődés elősegítése, illetve a társadalmi kirekesztettség csökkentése szempontjából is. A gazdasági fejlődés szükségessé teszi a munkaerő ismereteinek folyamatos bővítését, a továbbképzés és átképzés megfelelő intézményrendszerének kiépítését. Az **oktatásnak nemcsak tartalmában, de intézményi kereteiben is jelentős változásokon kell keresztülmennie**. A képzésnek a gazdaság igényeit minél jobban figyelembe kell vennie. A képző intézmények tekintetében pedig rugalmas és sokszínű kínálatra van szükség: az oktatás már régen nem csak a hagyományos állami struktúra kereteiben zajlik.

Jelen tanulmány az egész életen át tartó tanulás koncepciójának lényegére kíván rámutatni és ehhez kapcsolódóan az Európai Unióban kialakult oktatáspolitikai keretek vizsgálatát végzi el röviden. Az első pont az emberi erőforrások fejlesztésének a tudásalapú gazdaságban betöltött kiemelkedő szerepére mutat rá. A második pont az uniós szintű oktatáspolitikai szerepvállalás kereteinek kialakulását és a politika egyre markánsabbá válásának folyamatát vizsgálja meg. A harmadik rész az uniós szintű oktatási programok átalakulását foglalja össze röviden. Végül, az utolsó pont külön foglalkozik a bolognai folyamat keretében az európai felsőoktatásban lezajlott változások mozgatórugóinak elemzésével és a még megoldandó problémákkal.

1. Az egész életen át tartó tanulás jelentősége

Az emberi erőforrások folyamatos fejlesztése meghatározó szereppel bír a tudásalapú gazdaságban. Nem véletlen, hogy az UNESCO és az OECD dokumentumai mellett az Európai Bizottságban is több meghatározó stratégiai anyag készült az **új paradigma: az egész életen át tartó tanulás** jelentőségéről. (European Commission, 1997, 2000) Az egész életen át tartó tanulás koncepciója jelentős szemléletbeli változásokat indított el valamennyi fejlett ország oktatási-képzési politikájában. Először az 1970-es években jelent meg az UNESCO keretében a *lifelong learning* fogalma, melyet valamelyest eltérő tartalommal és részben eltérő szóhasználattal egyre több szervezet (pl. az OECD, az Európa Tanács, a Római Klub) kezdett használni, sokszor különböző filozófiai megközelítés és szándék alapján.

A fogalom azért került az érdeklődés középpontjába, mert a kedvezőtlen világgazdasági változások nyomán komoly szerkezetváltási problémák és ennek következtében nagyarányú munkanélküliség alakult ki. Ehhez kapcsolódóan pedig az új készségek és ismeretek megszerzése alapvető fontosságú feladattá vált. Az egész életen át tartó tanulás vált **a munka világába való bejutás és benntartás általános feltételévé**.

Általánossá vált a munka melletti tanulás, az életút során történő többszöri szakmaváltás, vagy akár egy szakma elméleti és gyakorlati ismereteinek többszöri megújítása. E folyamat részét jelenti az oktatás időbeli kiterjedése. Megnyúlik az ifjúkori kötelező iskoláztatás időszaka: általánossá válik a középfokú végzettség megszerzése, és a felsőoktatás expanziója révén az adott korosztály 40-50%-a szerez felsőfokú végzettséget. A felnőttkort uraló munka világa átstrukturálódik. Megszűnik az egybefüggő, rendszerint egy munkahelyen, megszakítatlanul eltöltött munkás élet, helyette a munka világában és a (formális, vagy nem formális) tanulás világában eltöltött át- és továbbképző periódusok váltják egymást. (Kraiciné Szokoly, 2004)

A fogalom fokozatosan **a munkanélküliség elleni harc és a versenyképesség növelésének eszközeként** került a politika homlokterébe. Érdekes szemléletbeli változásra mutat rá az, hogy az 1990-es évtizedtől az egész életen át tartó tanulás fogalmi megközelítése vált általánosan elterjedtté a korábban még széles körben használt egész életen át tartó oktatás fogalma helyett, vagyis a **hangsúly az oktatásról a tanulásra helyeződött** át. Az oktatás fogalma ugyanis sokak számára magán viseli az iskolai kudarcok, az alapoktatás nehézségeinek asszociációit, illetve hangsúlyosabban veti fel az állam felelősségét a széles tömegek tanuláshoz való hozzáférése vonatkozásában. A tanulás fogalmában viszont az egyén saját tanulmányi előmeneteléért való személyes felelőssége jelenik meg. Ugyanakkor az a megközelítés, hogy az egyénnek szabad választása van abban, hogy az oktatási piacon mit választ, elfedi azt a tényt, hogy a hozzáférés biztosítása **széles körű társadalmi feltételek megteremtésének kötelezettségét** rója az államra. Tehát értelemszerűen nem szabad abba a hibába esni, hogy a tanulás, a képzés csakis az egyén felelőssége.

Az **új paradigma fő jellemzőit** az alábbiakban lehet megragadni:

- Ez a megközelítés magába foglalja **a tanulás és képzés minden formáját**, tehát a hagyományos iskolarendszerű, formális képzés mellett a nem formális és informális módon történő tanulást is.² Ez utóbbiba beletartozik például az otthoni, a családban történő ismeretszerzés is.
- Az egész életen át tartó tanulás **minden életkorra** vonatkozó tevékenység, nem egyenlő a felnőttképzéssel. Az óvodától kezdve a közoktatáson át beletartozik a felsőoktatás és a felnőttképzés teljes rendszere, a hosszabb-rövidebb továbbképzési és átképzési programok is. Jellemző változás, hogy a képzéseket nyújtó intézmények, szervezetek köre rendkívül sokszínűvé vált.
- Az egész életen át tartó tanulás koncepciója kapcsán nagyon fontos hangsúlyozni az **egyének önkitaljesítésének, önmegvalósításának** szerepét is. Nagyon lényeges, hogy nem csak a versenyképességről, a munkaerő képességeinek fejlesztéséről és ezáltal a foglalkoztathatóság javításáról szól az egész életen át tartó tanulás, hanem az állampolgári tudatosságot, az **aktív állampolgári viselkedést és a társadalmi kohéziót** is előmozdítja.
- Az óvoda és az általános iskola szerepe meghatározó abban, hogy **a tanulásra való képességet** elsajátítsák az emberek és megteremtődjön az **egyéni motiváció**, a tanulás iránti igény. Ugyanis csak ebben az esetben várható el az, hogy az egyes emberek

² A formális tanulás az alap-, középfokú és felsőoktatási oktatási intézményekben valósul meg, bizonyítvánnyal, szakképesítéssel, oklevéllel zárul. A nem formális tanulás jellemzően a közművelődési intézmények keretében, a munkahelyen, vagy civil társadalmi szervezetekben zajlik. A tanulás háttérét tehát nem oktatási intézmény jelenti, és jellemzően nem jár valamilyen képesítés megszerzésével. A nem formális tanulás a résztvevők tudatosan vállalt tevékenysége. Az informális tanulás a munkával, szabadidő-eltöltéssel és a családdal kapcsolatos mindennapi tevékenységek során alakul ki, sokszor nem is szándékosan, tudatosan. Ebbe a körbe tartozik például egy szindarab vagy egy TV-műsor megnézése, egy új háztartási készülék használatának elsajátítása, vagy akár egy számítógépes játék megismerése. Tehát ez a tanulási forma egyáltalán nem céltudatos, vagy strukturált, mégis a tudás és a készségek gyarapodásához vezet. (Lásd: S. Arapovics, 2007)

képesek és hajlandóak legyenek felnőtt korukban is képezni magukat. Tehát gyerekkorban kell megszerettetni a tanulást, hiszen ha a tanulás nyűg és kudarcokkal járó tevékenység, akkor biztosan nem alakul ki a későbbi életszakaszokban az egyéni motiváció.

- Lényeges feladat a tanulási lehetőségekhez való **hozzáférés megteremtése** is. Mind **térben** (földrajzilag), mind pedig **időben** (tehát például munka mellett lehessen részt venni a képzési programban) meg kell teremteni a részvétel feltételeit.

2. Az unós szintű oktatáspolitikai szerepvállalás céljai, területei

Az Európai Unió ugyan **nem rendelkezik közvetlen hatáskörrel a nemzeti oktatási rendszerek tartalmi vagy intézményi kereteinek meghatározásában**, de **közvetett módon**, a kialakított kezdeményezések keretében – akár a képesítések elismerésére, akár a mobilitást és intézményi együttműködést támogató programokra gondolunk – mégis egyre jelentősebb hatást tud gyakorolni az oktatási-képzési politikák tartalmi közeledésére, a nemzeti rendszerek átalakítására, fejlődési irányainak befolyásolására.

Az Európai Gazdasági Közösség létrehozásakor az oktatáshoz kapcsolódó területeket kizárólagosan **nemzeti hatáskörbe tartozó kérdésnek tartották**, már csak abból adódóan is, hogy a tagországok oktatási rendszerei a nemzeti hagyományok alapján szervezeti felépítésben és tartalmi szempontból is jelentős különbségekkel rendelkeztek. A felgyorsult tudományos-technológiai fejlődés és a világgazdasági verseny azonban egyre jobban felértékelte a tudás, a készségek és az alkalmazkodóképesség fontosságát. Az **emberi erőforrások minősége** meghatározó tényezővé vált. Nem véletlen tehát, hogy az oktatási, képzési rendszerek minőségével, hozzáférhetőségével és hatékonyságával kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdések nemzetállami ügyből fokozatosan közösségi szintű problémákká nőttek ki magukat, hiszen a **versenyképes és a folyamatosan megújulásra képes tudás** alapja az oktatás és a képzés.³

Meg kell jegyezni, hogy az oktatás és képzés területére irányuló közösségi szintű politika kialakulását megelőzően, már jóval korábban létrejött a római szerződés alapján felállított és 1960 óta működő **Európai Szociális Alap**.⁴ Az ESZA eredeti fő célja a foglalkoztathatóság elősegítése, a foglalkoztatottak térbeli és szakmai mobilitásának növelése volt. Tehát már az integrációs folyamat kezdetén fontos feladatnak tartották, hogy közös forrásokat is biztosítsanak elsősorban az **átképzés és továbbképzés** területén. Az alap eleinte az átképzés területére koncentrált, majd az 1970-es évek közepétől a hagyományos iparágak hanyatlása miatt növekvő munkanélküliség kezelése került előtérbe, a tartósan munka nélkül maradók és a fiatal munkanélküliek képzése vált fontossá. Később egyre lényegesebb szemponttá vált a munkaerőpiacon az esélyegyenlőség megteremtésének, a nők és hátrányos helyzetű csoportok munkavállalási helyzetének javítása. Tehát érdekes folyamat zajlott le, hiszen a képzéshez, illetve tanuláshoz kapcsolódó **intézmény- és programfejlesztési támogatások** a közös regionális politika keretein belül fejlődtek ki és erősödtek meg az ESZA által támogatott tevékenységeknek köszönhetően. (Kengyel, 2007)

Szélesebb értelemben a **diplomák és képesítések elismerésének kérdése** is az oktatás területéhez kötődő közösségi fellépést tett indokolttá már az integrációs folyamat kezdetétől, hiszen a munkaerő szabad mozgásának alapvető feltétele, hogy a tagországok elismerjék a

³ Szélesebb összefüggésben az oktatás, képzés mindenkori színvonala, eredményessége és hatékonysága nem csupán a gazdasági versenyképesség, a növekedési potenciál erősítésének kulcseleme, hanem a jólét gyarapításának, a társadalmi összetartozás megőrzésének és újrateremtésének egyik legfontosabb alapfeltétele.

⁴ Az alap 1989-től az uniós szintű regionális (más néven kohéziós) politika eszközeinek (a strukturális alapok) egyikévé vált, ugyanis a munkaerő képzésének támogatása lényegében az egyik meghatározó tényezője a regionális versenyképesség alakulásának. Lásd: Kengyel (2008)

másik országban szerzett végzettséget. Az egyes **szakmákra** vonatkozóan született egyedi szabályozások után az egységes piac kiteljesítésének időszaka hozott igazi áttörést: a kölcsönös elismerés elvét az 1989-ben a felsőoktatásra, 1992-ben az egyéb szakképesítésekre vonatkozóan elfogadott irányelvek vezették be⁵. A szabályozás lényege, hogy ha nincs jelentős eltérés az oktatás hossza és tartalma terén, akkor a tagállamok elismerik egymás okleveleit. Lényeges eltérés esetén a szakmai tapasztalat igazolása, egy legfeljebb 3 éves adaptációs időszak teljesítése, vagy alkalmassági vizsga letétele szükséges. A végzettségek elismerése mellett lényeges feladat volt a másik tagországban folytatott **tanulmányok** beszámításának kérdése is, hiszen ez a hallgatói mobilitás szempontjából is alapvető fontosságú feltételt jelent. Ennek megoldásaként jött létre az Európai Kredit-átviteli Rendszer (ECTS). A képesítések összehasonlíthatóvá tétele és elismerése terén az Európai Képesítési Keretrendszer kialakítása hoz átfogó megoldást. (Európai Parlament – Európai Unió Tanácsa, 2008)

Az oktatás terén szükséges közösségi szerepvállalás a **maastrichti szerződéssel került be az alapszerződés szövegébe** az akkori 126. és 127. cikkekkkel (a jelenleg hatályos lisszaboni szerződésben a 165-166. cikkek). Az alapszerződés értelmében az EU **közvetlenül nem avatkozik be a tagországok oktatási rendszereinek működésébe**, de közvetett módon hozzá tud járulni az oktatás és képzés területének fejlődéséhez. Az Unió feladata a tagországok közötti együttműködés ösztönzésén – és szükség esetén támogatásán – keresztül a minőségi oktatás fejlesztéséhez való hozzájárulás. Ugyanakkor az oktatás intézményi és tartalmi kérdéseiben a tagországok teljes mértékben megőrzik önállóságukat.

Az **oktatáspolitikai szerepvállalás fő területei** a következők:

- az **európai dimenzió**⁶ fejlesztése az oktatásban, különösen a nyelvoktatás előmozdításával;
- a hallgatói és oktatói **mobilitás** ösztönzése, az oklevelek és résztanulmányok elismerésének elősegítése;
- az oktatási **intézmények közötti együttműködés** előmozdítása;
- az oktatási rendszerekkel kapcsolatos **információ- és tapasztalatcsere** támogatása;
- a **fiatalok és a szociálpedagógusok** csereprogramjának ösztönzése;
- a **távoktatás** fejlesztése.

Az Unió és a tagállamok célja, hogy **erősítsék a harmadik országokkal és az oktatás területén hatáskörrel rendelkező nemzetközi szervezetekkel**, különösen az Európa Tanáccsal kialakított **együttműködést**.

A **szakképzési politika** terén szükséges uniós szintű fellépés az alábbi célokat szolgálja:

- az **ipari változásokhoz történő alkalmazkodás** elősegítése, különösen a szakképzés és átképzés útján;
- a szakmai alapképzés és továbbképzés javítása a **munkaerőpiaci szakmai beilleszkedés** megkönnyítése érdekében;
- a **szakképzésbe történő bejutás** megkönnyítése, az oktatók és a szakképzésben részt vevők mobilitásának ösztönzése;

⁵ A felsőfokú oklevelek elismeréséről a 89/48/EGK irányelv, a szakoktatás és szakképzés elismeréséről a 92/51/EGK irányelv rendelkezik.

⁶ Ha megpróbáljuk értelmezni az európai dimenzió fejlesztésének célját, akkor azt mondhatjuk, hogy ez a fogalom szélesebb értelemben a tudatos európai állampolgári szerepvállalás megalapozását; az európai identitás, a közösen vállalt értékek (pl. a demokrácia, az emberi jogok tiszteletben tartása, a szolidaritás) megerősítését; az integrációból származó előnyök és lehetőségek megismerését; és az Európára vonatkozó történelmi, kulturális, gazdasági és társadalmi ismeretek fontosságát jelenti. Az oktatási programok ezeknek az elvont céloknak a konkrét megvalósításához biztosíthatnak keretet.

- az oktatási vagy szakképző **intézmények és a vállalkozások közötti együttműködés** a képzések területén;
- a tagállamok képzési rendszereit érintő kérdésekben az **információ- és tapasztalatcsere** fejlesztése.

A maastrichti szerződés hatályba lépése után több stratégiai fontosságú dokumentum született. (Lásd pl. European Commission, 1995, 1997, 2000) Az 1995-ben megjelent, oktatásról és képzésről szóló, **tanítani és tanulni alcímet viselő Fehér Könyv** az európai oktatási politika irányadó dokumentuma lett. A Bizottság hangsúlyozta, hogy a gazdaság és a tudomány területén végbemenő gyors változások, valamint az információs társadalom kialakulása miatt újfajta társadalmi magatartásra van szükség: a **tanuló társadalom** létrejöttét kell elősegíteni. A Fehér Könyv leszögezte, hogy az **egész életen át tartó tanulás** alapvető fontossággal bír és legalább annyira **az egyén önmegvalósításáról és állampolgári jogainak gyakorlásáról** szól, mint amennyire a **gazdasági célok** elérésének eszköze.

A Bizottság 2000. októberében jelentette meg az **egész életen át tartó tanulásról szóló Memorandumot**, amely az európai oktatási-képzési politika másik meghatározó dokumentumává vált. (European Commission, 2000) A Memorandum hangsúlyozta, hogy az egész életen át tartó tanulás minden olyan tevékenységet magába foglal, amely tudás, készségek és képességek fejlesztése céljából valósul meg. Fő célokként az aktív állampolgárság (állampolgári tudatosság, részvételi demokrácia) erősítését és a foglalkoztathatóság támogatását határozta meg.

A dokumentum **6 kulcsüzenetet** fogalmazott meg:

- **Új ismeretek és készségek mindenkinek:** biztosítani kell a tudásalapú társadalomban való részvételhez szükséges készségek megszerzése és megújítása céljából a tanulóhoz való egyetemes és folyamatos hozzáférést;
- **Több befektetés az emberi erőforrásokba:** érzékelhetően növelni kell az emberi erőforrásokba történő befektetés mértékét;
- **Innováció az oktatásban és a tanulásban:** az egész életen át tartó tanulóhoz kapcsolódóan hatékony tanítási és tanulási módszerek és feltételrendszer kifejlesztésére van szükség;
- **A tanulás értékelése, eredményeinek elismerése:** jelentősen javítani kell a tanulásban való részvétel és a tanulási eredmények elismerésének módját, különös tekintettel a nem formális és informális tanulásra;
- **Az orientáció és tanácsadás újragondolása:** biztosítani kell, hogy az élet minden szakaszában a tanulási lehetőségekről mindenki könnyen juthasson hozzá jó minőségű információhoz és tanácsadáshoz;
- **A tanulás közelebb hozása az otthonhoz:** a tanulókhöz a lehető legközelebb kell biztosítani az egész életen át tartó tanulási lehetőségeket, ebben fontos szerepet kell kapniuk az információs és kommunikációs technológiai eszközöknek.

Az új szellemiségű oktatáspolitikai cél- és eszközrendszere a legvilágosabban a **lisszaboni stratégia elindítását követően** született oktatáspolitikai dokumentumokban és támogatáspolitikai elvekben és gyakorlatban fogalmazódik meg. A lisszaboni stratégia ambiciózus céljainak megvalósításában az Európai Unió kiemelkedő szerepet szánt az oktatásnak, képzésnek. A tagországok közös gondolkodása és önként vállalt együttes cselekvése a nyitott koordináció módszerének bevezetésével a gyakorlatban is megteremtette azokat az **újszerű szakmapolitikai kereteket**, amelyek révén lehetővé vált a tagállamok közötti koordináció és együttműködés kiterjesztése az oktatás-képzés korábban szigorúan nemzetállami kompetenciába tartozó területeire is.

3. Uniós oktatási programok

A közvetlen pénzügyi közösségi szerepvállalás az oktatás és képzés fejlesztésében a közösségi oktatási támogatási programok formájában jelenik meg. E támogatási programok keretében nagy hangsúlyt fektetnek a mobilitás ösztönzésére és az intézmények együttműködésére. Mivel az oktatási-képzési politikák tagállami hatáskörben vannak, ezért a közösségi források **közvetett módon hathatnak** az oktatási programok tartalmának közeledésére (a másik országban folytatott tanulmányok elfogadásának ebbe az irányba kell hatnia) és az intézményrendszer fejlesztésére (hiszen csak hasonló keretek kialakítása mellett lehet jól együttműködni).

Már a maastrichti szerződés hatálybalépését megelőzően elindultak közösségi támogatási programok az oktatás terén. Ilyen volt az egyetemek és gazdasági szervezetek közötti együttműködés előmozdítására 1986-ban indított **Commett**; az 1987-ben indított, elsősorban a hallgatói mobilitást célzó **Erasmus** a felsőoktatásban; az 1988-ban indított **Petra**, amely a fiatalok szakképzésére, a munkára és a felnőtt életre való felkészítésre irányult; az **Ifjúság Európáért** program (Youth for Europe) az iskolarendszeren kívüli ifjúsági szervezetek és rendezvények támogatására; az **Iris** a nők és lányok szakképzésére; az 1990-ben indított **Eurotecnet** a technológiai fejlődést szolgáló szakképzési innovációk támogatására; a **Lingua** az idegen nyelvek tanítására; a **Tempus** az EK-n kívüli egyetemekkel való csereprogramok támogatására és az 1991-ben indított **Force** a felnőttek szakképzésének fejlesztésére. (Halász, 2000. 317. o.) 1995-től két nagy programba vonták össze az oktatási-képzési területen létrehozott támogatási kezdeményezéseket: az általános alap- és felsőfokú képzés területén a **Socrates**, a szakképzéshez kapcsolódóan pedig a **Leonardo da Vinci program** jött létre. Emellett továbbra is fennmaradt az Ifjúság Európáért program, mely 2000-től **Ifjúság** (Youth) programként működött tovább. (Horváth, 2005. 521-523. o.)

A két nagy oktatási-képzési program 2007. január 1-től új formában, az **egész életen át tartó tanulás program** keretében folytatódik. (Európai Parlament – Európai Unió Tanácsa, 2006b) Az egész életen át tartó tanulás programja ágazati alprogramjai keretében a **Comenius program** a felső középfokú oktatás végével bezárólag az iskola-előkészítő és az iskolai oktatással foglalkozik; az **Erasmus program** – a tanulmányok vagy a képesítés megszerzésének hosszától függetlenül, és a doktori tanulmányokat is beleértve – a formális felsőoktatásra és a felsőfokú szakoktatásra irányul; a **Leonardo da Vinci program** a felsőfokútól eltérő szintű szakoktatással foglalkozik; a **Grundtvig program** pedig a felnőttoktatás valamennyi formáját érinti. Mindegyik program a részt vevők tanítási és tanulási igényeinek figyelembe vételével a mobilitás, az együttműködés és az intézmény- és programfejlesztés területeinek támogatására irányul. A tartalmi változtatásokat mindenképpen pozitívumnak kell értékelni, hiszen jelzésértékű, hogy az egész életen át tartó tanulás programja képezi most már az oktatás terén nyújtott támogatások **közös keretprogramját**.

Az egész életen át tartó tanulás átfogó programja mellett az ifjúságpolitika területén továbbra is önálló program működik: **Cselekvésben az Ifjúság** (Youth in Action) néven. Ez a program a megelőző időszakokhoz hasonlóan az oktatási rendszeren kívüli kezdeményezéseket támogatja, általános célja a fiatalok felelősségérzetének, kezdeményezőkézségének és szolidaritásának előmozdítása. Az oktatás terén is működik még két speciális program. Az egyik a már említett **Tempus**, a másik az **Erasmus Mundus**. A Tempus eredetileg 1990-ben a Phare program által kedvezményezett országok felsőoktatásának fejlesztésére jött létre, jelenleg a szovjet utódállamok és a nyugat-balkáni országok mellett a mediterrán térség (Észak-Afrika) és a Közel-Kelet államait támogatja. A 2004 óta működő Erasmus Mundus program pedig az EGT-n kívüli országok felsőoktatási intézményeivel való együttműködés fejlesztését, az Európába irányuló ösztöndíjas mobilitás növelését támogatja.

Tehát kialakultak a közösségi szintű támogatások keretei, de a kedvező szemléletbeli változások ellenére sajnos az uniós szintű finanszírozás továbbra sem tekinthető megfelelő

nagyságúnak. A 2007-2013 közötti időszakban összesen **6,97 milliárd euró az egész életen át tartó tanulás program indikatív pénzügyi kerete.**⁷ Érdeemes arra utalni, hogy a közösségi oktatási politika közel 7 milliárd eurós keretével szemben az ESZA nagyságrendileg nagyobb forrásokkal rendelkezik. A regionális politikára fordított kiadásoknak körülbelül 1/4-ét teszik ki az ESZA forrásai, ami a 2007-2013 közötti költségvetési időszakban az EU 27 tagországa számára rendelkezésre álló 308 milliárd eurós keret esetében 75 milliárd eurós nagyságrendű támogatási összeget jelent. Tehát jelentősen több forrás áll rendelkezésre az ESZA keretében az oktatási-képzési és szélesebb értelemben a foglalkoztatáspolitikai célokat támogató programok támogatására, mint közvetlenül az oktatáspolitikai keretében.

4. Az Európai Felsőoktatási Térség létrehozása – a bolognai folyamat

Az elmúlt évtized legnagyobb jelentőséggel bíró fejleménye az európai felsőoktatásban végbement szerkezeti és tartalmi reformok megvalósítása következtében kialakuló Európai Felsőoktatási Térség létrejötte. A felsőfokú oktatás területe azért érdemel kitüntetett figyelmet, mert a gazdaság legtöbb dinamikusan fejlődő ágazatában **szükség van a felsőfokú ismeretekkel rendelkezők képességeire ahhoz, hogy a munkaerő az új ismereteket be tudja fogadni és innovatív módon fel is tudja használni.** Egy nem kötelező erejű európai szintű megállapodás: az 1999. évi **Bolognai Nyilatkozat** indította útjára azt a folyamatot, amelynek nyomán jelentős rendszer- és intézményi szintű felsőoktatási átalakulás ment végbe egész Európában. A bolognai folyamatot eredetileg 29 ország indította el, napjainkra pedig már 46 ország vesz benne részt.

A Bolognai Nyilatkozat megállapította, hogy „... ma már általánosan elismert az oktatás és az **oktatásban történő együttműködés** fontossága egy stabil, békés és demokratikus társadalom kifejlesztésében és megerősítésében. ... A felsőoktatási rendszerek fokozottabb összeegyeztethetőségének és összehasonlíthatóságának megvalósítása mindazonáltal folyamatos elkötelezettséget igényel. ... Részleteiben is figyelmet kell fordítanunk az **európai felsőoktatási rendszer nemzetközi versenyképességének a fokozására.** ... Hozzákezdünk ahhoz, hogy felsőoktatási politikánkat rövid időn belül, de mindenképpen a **harmadik évezred első évtizedében** koordináljuk.” (Bolognai Nyilatkozat, 1999 – kiemelés: K.Á.)

A Bolognai Nyilatkozattal útjára indított **folyamat átfogó célja** egy olyan Európai Felsőoktatási Térség (EFT) létrehozása, amely **előmozdítja a mobilitást**, vonzó a hallgatók és az oktatók számára Európában és a világ más tájain, valamint **nemzetközileg versenyképes.** E cél érdekében elősegíti a különböző európai felsőoktatási rendszerek nagyobb összehasonlíthatóságát és összeegyeztethetőségét, és javítja azok minőségét. A Nyilatkozatból látszik, hogy a **foglalkoztathatóság elősegítése** a bolognai folyamat egyik fő célkitűzése. Minden egyes felsőoktatási ciklusnak a munkaerő-piacon jól használható képzettséget kell nyújtania. A folyamat keretében a korábban **nagyon eltérő európai felsőoktatási struktúrákat közelítik egymáshoz**, a résztvevő országok kialakították a felsőoktatásnak három ciklusra (alap-mester-PhD-képzés) alapozott új struktúráját. A második ciklusba (mesterképzés, master) általában a legalább hároméves első ciklus (alapképzés, bachelor) tanulmányainak sikeres befejezését követően lehet átlépni. Az **első ciklus elvégzésekor** nyert oklevél olyan képzettséget nyújt, mely az **európai munkaerőpiacon lehetővé teszi az elhelyezkedést.**

Az **Európai Bizottság** az Oktatás és képzés 2010 munkaprogram révén is nagyban **támogatja a bolognai folyamatot, ebben látja az európai felsőoktatás modernizációjának**

⁷ Az elfogadott szabályozás értelmében a pénzügyi kereten belül a Comenius, Erasmus, Leonardo da Vinci és Grundtvig programra elkülönített összegek nem lehetnek kisebbek a pénzügyi keret arányában kifejezve a következő részarányoknál: Comenius 13 %, Erasmus 40 %, Leonardo da Vinci 25 %, Grundtvig 4 %.

eszközét. A Bizottság különböző dokumentumaiban megállapította, hogy az eddigi munka eredményes volt, hiszen létrejöttek az új struktúrák, kialakultak a keretek, akár a háromciklusú képzés bevezetésére, akár az elismerés vagy a minőségügy területén megtett lépésekre gondolunk. Most már a tartalmak felé kell fordulni, azaz a jövőben az **intézményi és a szakterületi munkára helyeződik a hangsúly.**

A Bizottság véleménye szerint annak ellenére, hogy a bolognai folyamatban résztvevő országokban több mint négyezer felsőoktatási intézmény működik, **még mindig nagyon alulképzett az európai társadalom.** Míg az Egyesült Államokban közel 40 százalék a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a munkaképes korú lakosságon belül, addig Európában csak 23. Az adott korosztályból az USA-ban 82, addig Európában csak 57 százalék tanul tovább, ami úgy gazdasági (munkaerő), mint társadalmi (aktív állampolgárság) és egyéni (személyes fejlődés) szempontból is alacsony. A Bizottság szerint egy modern felsőoktatás létrehozásához a tagországokban a felsőoktatásra szánt magán- és állami ráfordításoknak el kellene érniük a GDP 2 százalékát. A felsőoktatást és az üzleti világot közelíteni kell, ösztönözni kell a magánforrások bevonását. Magánforrás alatt nemcsak a vállalati támogatásokat, de a tandíjat is kell érteni. (Országos Felsőoktatási Információs Központ, 2008)

Az Unió előtt álló további feladatokról átfogó képet ad az európai felsőoktatás problémáiról szóló bizottsági állásfoglalás, melyben a Bizottság megállapította, hogy **Európa egyetemei hatalmas potenciállal rendelkeznek,** azonban ennek nagy része – a bolognai folyamat ellenére – még mindig fennálló különféle **akadályok miatt kiaknázatlan** marad. Ezért mélyreható és összehangolt változásokra van szükség a felsőoktatási rendszerek szabályozásának és igazgatásának módjától kezdve egészen az egyetemek irányításáig. (Európai Bizottság, 2006) A Bizottság számos olyan területre mutatott rá, ahol **változásra van szükség** ahhoz, hogy Európa egyetemei eredményesen járuljanak hozzá a tudásalapú társadalom létrehozásához. A Bizottság hangsúlyozza, hogy minden intézménynek meg kell találni azt az egyensúlyt az oktatás, a kutatás és az innováció között, amely leginkább megfelel regionális vagy országos szerepének. Ez szükségszerűen differenciált megközelítést von maga után.

Az előterjesztett **javaslatok** a következőket foglalják magukba:

- Emelni kell az olyan **diplomások arányát,** akik legalább egy **félévet külföldön** vagy a gazdaságban **töltöttek.**
- Lehetővé kell tenni a **hallgatóknak,** hogy **a nemzeti kölcsönöket és támogatásokat** attól **függetlenül** használhassák fel, hogy az Unió **melyik országának intézményében** tanulnak vagy kutatnak.
- Össze kell hangolni az **egyetemi képesítések és a szakképesítések elismertetési eljárásait** (ebben a vonatkozásban nagy előrelépés az EKKR kialakítása), valamint meg kell könnyíteni az európai végzettségek Európán kívüli elismertethetőségét.
- A kutatói pályafutás részeként indokolt nagyobb hangsúlyt fektetni a **szellemi tulajdon, menedzsment, kommunikáció, hálózatszervezés, vállalkozás és csapatmunka** terén indított képzésekre.
- Lehetővé kell tenni **a tanulásban való nagyobb arányú részvételt idősebb korban,** ezáltal felelve meg az európai munkaerővel szemben támasztott új képességek iránti szükségleteknek és biztosítva, hogy az egyetemek képesek legyenek alkalmazkodni Európa öregedő népességéhez.
- A **nemzeti tandíj- és támogatórendszereket** olyan szempontból felül kell vizsgálni, hogy a **legjobb tanulók** mindenképpen **részt vehessenek** a felsőoktatásban és támogatást kapjanak kutatói pályafutásukhoz, **bármilyen háttérrel** is rendelkeznek.
- Az **egyetemek finanszírozási rendszerét** is felül kell vizsgálni, hogy az jobban összpontosítson a **kimeneti eredményekre,** és nagyobb felelősséget adjon az

egyetemeknek saját hosszú távú pénzügyi fenntarthatóságuk terén, különösen a kutatásban.

- Nagyobb **autonómia és felelősség** biztosítása az egyetemeknek, hogy **gyorsan reagálhassanak a változásokra**. Ez lehetővé tenné a tantervek új fejleményekhez történő gyorsabb alkalmazkodását, többek között a tudományágak közötti szorosabb kapcsolatok kiépítése, és az egyes tudományágak helyett az átfogó kutatási területekre (pl. megújuló energiaforrások, nanotechnológia) történő összpontosítás révén.

A Bizottság hangsúlyozza, hogy készen áll arra, hogy támogassa az EU egyetemeinek modernizációját, elsősorban **a legjobb gyakorlatok meghatározására és megosztására irányuló folyamat** ösztönzése révén. Az ehhez szükséges uniós források az oktatási, kutatási és innovációs támogatási programok – az egész életen át tartó tanulás programja, a 7. kutatási és technológiafejlesztési keretprogram, a versenyképességi és innovációs keretprogram, valamint a strukturális alapok – keretében részben előteremthetők.

Felhasznált irodalom

Bolognai Nyilatkozat (1999): *Az európai felsőoktatási térség. Európa oktatási minisztereinek közös nyilatkozata*. Bologna, 1999. június 19.

(www.okm.gov.hu/main.php?folderID=1079&ctag=articlelist&iid=1&articleID=2960)

Európai Bizottság (2006): *Európának korszerűbb egyetemekre van szüksége* – a Bizottság állásfoglalása. IP/06/592. Európai Bizottság, Brüsszel, 2006. május 10.

Európai Parlament – Európai Unió Tanácsa (2006a): Az Európai Parlament és a Tanács 1081/2006/EK rendelete (2006. július 5.) az Európai Szociális Alapról és az 1784/1999/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, L 210, 12-18. o., 2006. 07. 31.

Európai Parlament – Európai Unió Tanácsa (2006b): Az Európai Parlament és a Tanács 1720/2006/EK határozata (2006. november 15.) az egész életen át tartó tanulás terén egy cselekvési program létrehozásáról. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, L 327, 45-68. o., 2006. 11. 24.

Európai Parlament – Európai Unió Tanácsa (2008): Az Európai Parlament és a Tanács ajánlása (2008. április 23.) az egész életen át tartó tanulás Európai Képesítési Keretrendszerének létrehozásáról (EGT-vonatkozású szöveg). 2008/C 111/1. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, C 111, 1-7. o. Brüsszel, 2008. 05. 06.

Európai Unió Tanácsa (2004): *Oktatás és képzés 2010. A lisszaboni stratégia sikere sürgős reformokon múlik*. A Tanács és a Bizottság közös időközi jelentése az európai oktatási és képzési rendszerek célkitűzéseikhez kapcsolódó részletes munkaprogram megvalósításáról. 6905/04 EDUC 43. Európai Unió Tanácsa. Brüsszel, 2004. március 3.

European Commission (1995): *Teaching and Learning. Towards the Learning Society*. White Paper on Education and Training. Bernan Associates, Lanham

European Commission (1997): *Towards a Europe of Knowledge*. Brussels

European Commission (2000): *A Memorandum on Lifelong Learning*. Brussels

(<http://ec.europa.eu/education/policies/life/memoen.pdf>)

European Commission (2007): *Growing Regions, growing Europe. Fourth report on economic and social cohesion*. Communication from the Commission. Office for Official Publications of the European Communities. May 2007. Luxembourg

Halász G. (2000): Az oktatás és az európai integráció. In: Blahó A. (szerk.): *Tanuljunk Európát!* Európai Bizottság Magyarországi Delegációja – BKÁE Világgazdasági Tanszék, Budapest, 297-340. o.

Horváth Z. (2005): *Kézikönyv az Európai Unióról*. Hatodik kiadás. Magyar Országgyűlés, Budapest

- Kengyel Á. (2007): Az európai uniós támogatások és az emberi erőforrások fejlesztése. Az egész életen át tartó tanulás kiemelkedő szerepe. *Tudástőke konferenciák*. 1. számú hírlevél. 2007. október. 1-11. o.
(www.tudastoke.hu/konferenciak/Tudastoke1_Kengyel_Akos_2007_11.pdf)
- Kengyel Á. (2008): *Kohézió és finanszírozás. Az Európai Unió regionális politikája és költségvetése*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Kengyel Á. (2010): *Oktatás és képzés*. In: Kengyel Á. (szerk.): Az Európai Unió közös politikái. Akadémiai Kiadó, Budapest, 415-441. o.
- Kengyel Á. – Sz. Molnár A. – S. Arapovics M. (2008): *A „Képezze magát! Kedvcsináló 45-ön felülieknek” című programsorozat tapasztalatainak összegzése*. Európa Ház, Budapest
- Koppenhágai Nyilatkozat (2002): *A szakképzésért és szakoktatásért felelős európai miniszterek, valamint az Európai Bizottság nyilatkozata a szakképzés és a szakoktatás terén folyó kiemelt európai együttműködésről*. Koppenhága, 2002. november 29-30.
(www.okm.gov.hu/letolt/nemzet/koppenhaga.pdf)
- Kraiciné Szokoly M. (2004): *Egész életen át tartó tanulás, felnőttoktatás, felsőoktatás – kihívások az ezredfordulón*. ELTE, Budapest
(www.tofk.elte.hu/tarstud/filmuvtort_2004/szokoly.htm)
- Oktatási és Kulturális Minisztérium (2008): *A bolognai folyamat és az európai felsőoktatási térség*. OKM, Budapest
(www.okm.gov.hu/main.php?ID=601&articleID=603Cctag=articlelist&iid=1#_Toc209498683)
- Országos Felsőoktatási Információs Központ (2008): *Bolognai jövő - brüsszeli perspektívából*. OFIK, Budapest, 2008. július 1.
(www.felvi.hu/index.ofi?mfa_id=89&hir_id=9518&oldal=1)
- S. Arapovics M. (2007): *Felnőttképzési nonprofit szervezetek Magyarországon. Az egész életen át tartó tanulás és a civil szervezetek*. Ráció Kiadó – ELTE Az Élethosszig Tartó Művelődésért Alapítvány, Budapest